

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.8>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ НА ТВОРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Криволапов Б.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного приватного права

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Код ORCID ID: 0000-0002-5933-7850

Криволапов Б.М. Особливості захисту авторських прав на твори образотворчого мистецтва.

Дана стаття присвячена теоретичним та практичним проблемам захисту прав інтелектуальної власності на твори образотворчого мистецтва.

Досліджується специфіка авторських прав на твори образотворчого мистецтва в національному законодавстві, зокрема проаналізовані положення Закону України. України «Про авторське право і суміжні права» України 1993 року та окремі норми Цивільного кодексу України. Задля цілей дослідження було докладно вивчено та проаналізовано такі міжнародно-правові акти як Директива 2001/84/ЄС Європейського Парламенту і Ради про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва 2001 року, деякі положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, окремі норми Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 року.

Визначено, що основними майновими правами, якими користуються автори творів образотворчого мистецтва є право на використання, зокрема такі його складові як право на відтворення, право на публічний показ, права на перший продаж та подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором. Доведено, що в Україні в основному порушується виключне право авторів творів образотворчого мистецтва на використання.

Окремо розглядається право доступу до творів образотворчого мистецтва. Встановлено, що право доступу є немайновим правом митця, яке не можна передавати.

Особливу увагу приділено аналізу права слідування. Автор виявляє деякі розбіжності між положеннями Закону «Про авторське право і суміжні права» України 1993 року та нормами Цивільного кодексу України щодо об'єктів права слідування Обґрунтовано, що українське законодавство вимагає суттєвих змін щодо регулювання цього права.

На основі аналізу наукової літератури, нормативно-правових актів, судової практики автором розроблено та обґрунтовано висновки, які характеризуються науковою новизною, мають теоретичне та практичне значення

Ключові слова: твори образотворчого мистецтва, авторські права, право на використання, право доступу, право слідування.

Kryvolapov B.M. Some aspects of copyright protection of an original work of art.

The article deals with theoretical and practical problems of the intellectual property protection of original works of art.

The specifics of copyright of works of art in national law are explored, particularly the law of Ukraine "On copyright and related rights" of 1993 and some norms of the Civil Code of Ukraine. For the purposes of the study, such international treaties and documents as Directive 2001/84/EC of 2001 on the resale right for the benefit of the author of an original work of art, some provisions of Association Agreement between the European Union and Ukraine, norms of Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of 1886 were examined and analyzed.

It is found out that basic economic rights of norms of original works of art authors are the exclusive right to use a work, particularly its components such as reproduction of works, public demonstration and public display of works, distribution of originals of works and their specimens by the first sale and the exclusive right of authorizing any communication to the public of their works, by wire or wireless means, including the making available to the public of their works in such a way that members of the public may access these works from a place and at a time individually chosen by them. It has been determined that the exclusive right of original works of art authors to use is mostly violated in Ukraine.

The right to have access to a work of fine art is examined separately. It has been determined that the right to have access is a moral right that shouldn't be transferred.

Particular attention is paid to the resale right of the author of an original work of art. The author identifies some contradictions about the resale rights objects between the law of Ukraine "On copyright and related rights" and of the Civil Code of Ukraine. It is claimed that Ukrainian resale right legislation needs significant changes. It is claimed that Ukrainian resale right legislation needs significant changes.

On the basis of analysis of scientific literature, legal acts, court's decision author developed and substantiated some conclusions, which are new and have theoretical and practical significance.

Key words: works of art, copyright, the right to use a work, the right to have access, the resale right.

Постановка проблеми. Захист авторських прав на твори образотворчого мистецтва стає дедалі актуальнішим, особливо зараз, в епоху цифрових технологій. Не секрет, що митці є найбільш вразливими суб'єктами авторського права, які постійно потерпають від різноманітних порушень. Дуже поширені випадки, коли митці не отримують винагороду за використання їх творів. Іноді автори творів образотворчого мистецтва з подивом виявляють свої роботи на сторінках журналів, книг, альбомів. Почастішали випадки використання картин в якості зображального елемента торгової марки або промислового зразка. Виникали ситуації, коли не згадують імені автора твору.

Стан опрацювання цієї проблематики. Теоретичним та методологічним підґрунтям даної статті є здобутки вітчизняних та зарубіжних вчених: Г. Андрощука [3], О. Верейці [2], Ю. Капіці [5], Н. Когут [3], Д. Липчик [4], С. Петряєва [7], Р. Самсіна [8], О. Улітіної [11], Г. Чурпіти [13], О. Штефан [17, 12] та інших вітчизняних і зарубіжних науковців.

Метою даної статті є аналіз основних положень Закону «Про авторське право і суміжні права» України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII (далі Закон про АСП) [6], а також деяких міжнародних документів щодо захисту авторських прав на твори образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Нині найбільш повною мірою авторські права художників в Україні захищаються Законом про АСП [6]. Цей Закон включає твори образотворчого мистецтва до переліку об'єктів, що охороняються, визначає основні права авторів творів образотворчого мистецтва, а також встановлює деякі спеціальні права.

Згідно ст. 1 вищевказаного Закону, під твором образотворчого мистецтва розуміють скульптуру, картину, малюнок, гравюру, літографію, твір художнього (у тому числі сценічного) дизайну тощо [6].

У вищевказаному нормативному акті передбачено, що автори творів образотворчого мистецтва крім особистих немайнових прав мають виключні майнові права, основним з яких є право на використання. На переконання автора, серед всіх варіантів використання, які передбачені ч. 3 ст. 15, для митців найбільш актуальним є право на відтворення, право на публічний показ, права на перший продаж та подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором (інтернет право).

Закон про АСП визначає відтворення як виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер. З цього випливає, що художник має право дозволяти або забороняти іншим особам відтворювати даний твір у якій-небудь формі і будь яким чином.

Використанням є також публічний показ. Публічним показом є будь-яка демонстрація оригіналу або примірника твору, виконання, фонограми, відеограми, передачі організації мовлення безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайду, телевізійного кадру тощо (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) або за допомогою інших пристроїв чи процесів у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї чи близьких знайомих цієї (лишнє) сім'ї особи, яка здійснює показ, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час (публічний показ аудіовізуального твору чи відеограми означає також демонстрацію окремих кадрів аудіовізуального твору чи відеограми без дотримання їх послідовності) [6]. Експонування творів мистецтв або їх примірників особам, які не належать до кола сім'ї чи близьких знайомих є публічним показом і дозволяється тільки за згодою автора художнього твору або іншої особи, яка має авторське право на вищевказаний об'єкт [4, с.161].

Дуже важливою складовою права на використання твору образотворчого мистецтва є його розповсюдження шляхом першого продажу або його відчуження якимось іншим способом. Мова йде про те, що лише автор має право здійснити першу реалізацію свого твору. Подальший продаж здійснюється без його згоди.

Судова практика свідчить, що саме право на використання найчастіше порушується. В одному з антикварних салонів м. Дніпра представники відомої художниці Євгенії Гапчинської помітили її твори, які були роздруковані на полотні і продавались як картини. Автор подала до суду і суд

першої інстанції м. Дніпра присудив виплатити понад 40 тисяч гривень відшкодування за незаконне виготовлення, публічний показ та продаж твору [16]. Апеляційний суд Хмельницької області стягнув з місцевого підприємця на користь художниці Мар'яни Копилової 32 тисячі гривень компенсації за продаж блокнотів і зошитів із зображенням її картин "Корова на Марсе" і "Город спит" [9]. В обох наведених прикладах було порушено право автора твору образотворчого мистецтва на використання. Цілком можна погодитись із точкою зору Г. Чурпіти, що право на використання найбільш відповідає вимогам сьогодення для захисту прав авторів творів образотворчого мистецтва [13, с. 13].

Специфічними правами авторів творів образотворчого мистецтва є «право доступу» і «право слідування».

В ст. 26 Закону про АСП під «правом доступу» мається на увазі можливість автора твору образотворчого мистецтва вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Слід зазначити, що думки фахівців щодо правової природи права доступу є різними, а деякі з них вважають, що воно не є майновим [2, с. 176]. Також вважається, що при реалізації права доступу жодним чином не можуть бути порушені законні інтереси власника твору образотворчого мистецтва [13, с.18]. Автор поділяє точку зору О. Верейці, що право доступу є немайновим [2, с. 176]. Суть майнових прав автора полягає в тому, що від дозволу за їх використання можна отримати економічну вигоду. Але абсолютно очевидно, що таке право є невідчужуваним і не може передаватися іншим особам. Також сумнівним є можливість отримання винагороди за передачу такого права. На переконання автора, ст. 26 Закону про АСП необхідно доповнити положенням, про невідчужуваність права слідування.

Суть «права слідування» полягає в тому, що автор твору образотворчого мистецтва, а у разі його смерті – спадкоємці впродовж строку дії авторського права користуються щодо проданих автором оригіналів творів образотворчого мистецтва невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного продажу твору через аукціон, галерею, салон, крамницю тощо, що йде за першим його продажем, здійсненим автором твору (ст. 27 Закону про АСП). Норма аналогічного змісту передбачена також в ст. 448 Цивільного кодексу України (далі ЦКУ) [12]. Вважається, що таким чином відбувається часткова допомога автору твору образотворчого мистецтва, який дуже часто знаходиться в незахищеному становищі [17, с. 29]. На думку Г. Андрощука право слідування «стало відповіддю на неспра-

ведливість у галузі винагороди художників» [3]

Право слідування ("Droit de suite") вперше було передбачено у законодавстві Франції в 1920 році [4, с. 184]. Потім таке правило було включено в Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів 1886 року Брюсельським протоколом 1948 року. Згідно ч. 1 статті статтею 14ter вищеназваної Конвенції автори *оригіналів творів мистецтва і оригіналів рукописів, а після їх смерті особи або установи, уповноважені національним законодавством, користуються невідчужуваним правом часткової участі у кожному продажу твору, що йде за першим його відступленням, здійсненим автором твору* [1]. Дана стаття чітко закріплює принцип «невідчуженості» даного права. Але проблема в тому, що в частині 2 цієї статті передбачено, що охорона може бути витребувана в будь-якій країні Бернського Союзу, за умови, коли законодавство країни, до якої належить автор, це дозволяє, і в обсязі, що допускається законодавством країни, в якій витребується ця охорона. Як зазначає Ю. Капіца, частина 2 статті 14ter Бернської конвенції зводить принцип «невідчужуваності» нанівець [5, с.143]. Таке формулювання права слідування у Бернській конвенції призвело до того, що країни-учасниці по різному реалізовували цю норму. На початок 90-х років 20-го століття в ЄС тільки частина країн застосовувала право слідування, інші країни таке право не визнавали [5, с. 145].

В наслідок розбіжностей в країнах ЄС щодо права слідування в 2001 році було ухвалено Директиву 2001/84/ЄС Європейського Парламенту і Ради про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва (далі Директива). В ст. 1 Директиви закріплюється невідчужуваний характер права слідування [18]. В ч. 3 ст. 1 Директиви Державам-членам надається можливість передбачити у своєму національному законодавстві, що право слідування не повинно застосовуватися до дій з перепродажу, якщо продавець набув у власність твір безпосередньо від автора менше ніж за три роки до зазначеного перепродажу, і якщо ціна перепродажу не перевищує 10000 євро. Директива встановлює, що роялті сплачується продавцем самостійно або спільно з особами, що задіяні в цьому правочині. На думку Ю. Капіци, такий підхід є гнучким [5, с.146].

В Директиві передбачено мінімальну ціну в 3000 євро, починаючи з якої застосовується право слідування (ст. 3). Тобто, якщо ціна менше, то відсоток з перепродажу твору мистецтва стягуватись не буде. В ст. 4 Директиви встановлена зворотна шкала ставок відсотків від 4% до 0,25 % від ціни перепродажу. Принцип такий: якщо ціна перевищує 50 000 євро, то роялті знижується.

В Директиві передбачено, що митці мають право, протягом трирічного строку після перепродажу, на отримання інформації від будь-якого

професійного учасника ринку творів мистецтва, яка може бути необхідною для забезпечення виплати роялті у зв'язку з перепродажем (ст. 9).

В статті 6 (1) передбачено, що роялті виплачують автору твору, а після його смерті – особам, які є правонаступниками автора. Контроль за здійснення права слідування може покладатися як на організації колективного управління, так і на інших осіб (ст. 6 (2) Директиви).

Свого часу Паризький окружний суд звернувся із запитом до Європейського суду справедливості щодо роз'яснення положень статті 6 (1) у справі *Fundacio Gala-Salvador Dali i VEGAP* проти *ADAGP* [17]. Художник Сальвадор Далі помер 23 січня 1989 року у Фігерасі (Іспанія), залишивши п'ятьох спадкоємців за законом. Заповітом від 20 вересня 1982 р. він призначив іспанську державу єдиним спадкоємцем його прав інтелектуальної власності. *Fundación Gala-Salvador Dalí* (далі Фонд), який є розпорядником прав інтелектуальної власності художника Сальвадора Далі, звернувся до організації колективного управління *ADAGP* з дорученням збирати роялті щодо його робіт у Франції. З 1997 року *ADAGP* збирав суми за використання творів Сальвадора Далі, які були передані Фонду, окрім тих, які надходили від реалізації права слідування. Згідно законодавства Франції *ADAGP* виплатила суми від реалізації права слідування безпосередньо спадкоємцям Сальвадора Далі, які мешкали у Франції. Фонд вважав, що відповідно до заповіту Сальвадора Далі та іспанського законодавства роялті, стягнені з продажу робіт художника на аукціоні у Франції, повинні бути виплачені йому і звернувся до Паризького окружного суду з вимогою виплати цих роялті. Одним із питань, яке було поставлене перед Європейським судом, чи може Французька Республіка, відповідно до Директиви 2001/84, зберегти норму, згідно з якою право слідування дозволене лише спадкоємцям, за винятком спадкоємців за заповітом? Європейський суд визначив, що статтю 6 (1) Директиви 2001/84/ЄС слід тлумачити як таку, що не виключає положення національного законодавства, яке дає спадкоємцям за законом виключне право на отримання роялті від права слідування, за винятком, якщо є спадкоємці за заповітом. Якщо це так, то з метою застосування національного законодавства, яке використовує статтю 6 (1) Директиви 2001/84, суд, що розглядає справу, повинен належним чином враховувати всі колізійні норми, що стосуються спадкування права слідування [17]. Паризький суд визнав, що коло спадкоємців, які мають право на отримання відсотків від реалізації картин Сальвадора Далі, визначається за законом країни, де художник прожив останні роки і помер (Іспанія) і таким чином *Fundacio Gala-Salvador Dali* отримав права на роялті від реалізації права слідування. Коментуючи цю справу, Г. Андрощук справедливо зазначає, що Європейський суд «підтвердив

життєздатність різних національних режимів», які регулюють право слідування, яке запроваджено Директивою 2001/84 [3].

Взагалі вважається, що дана Директива суттєво сприяла гармонізації права слідування в ЄС [11, с. 6]. На переконання О. Штефан, прийняття Директиви позитивно вплинуло не тільки на законодавства країн-членів співтовариства, а й інших країн [12, с. 13].

Як вже було зазначено, у вітчизняному законодавстві право слідування передбачено в ст. 27 Закону про АСП. Багато дослідників вважають, що законодавство України з цього приводу потрібно удосконалювати, враховуючи положення Директиви 2001/84 [12, с. 14; 11, с. 8]. Необхідність удосконалення вищевказаного права зумовлено також підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі УА), яка стала невід'ємною частиною національного законодавства. Незважаючи на той факт, що в ст. 190 УА відтворено лише зміст статті 1 Директиви 2001/84/ЄС, тим не менш, очевидним є можливі зміни в законодавстві України щодо права слідування [10]. Так, ч. 3 ст. 190 УА містить положення згідно з яким Сторони УА можуть передбачити відповідно до їхнього законодавства, що право слідування не застосовується до перепродажів, якщо продавець придбав твір безпосередньо у автора менше, ніж за три роки до перепродажу, і якщо ціна перепродажу не перевищує визначену мінімальну суму [10]. Згідно ч. 4 вищевказаної статті, роялті може бути сплачено не тільки продавцем, а будь-яким іншим учасником перепродажу самостійно або спільно з продавцем.

Українське законодавство стосовно права слідування потребує також змін внаслідок його недосконалості. Деякі дослідники звертають увагу на неузгодженість між Цивільним кодексом України та Законом про АСП щодо об'єктів права слідування [8, с.10]. Так, згідно ст. 27 Закону про АСП право слідування охоплює тільки твори образотворчого мистецтва, а згідно ст. 448 ЦКУ об'єктом права слідування є також рукописи літературних творів. Крім того, існує думка, що для ефективного використання права слідування необхідно чітко визначити, які об'єкти належать до художніх творів [7, с. 245]. Підводячи підсумки аналізу права слідування, з впевненістю можна стверджувати, що українське законодавство з цього приводу потребує змін, враховуючи факт підписання УА та необхідність конкретизації цього права, як це зроблено в Директиві 2001/84/ЄС. На думку автора, є сенс встановити мінімальну ціну, з якої починається відрахування 5 відсотків на користь автора твору образотворчого мистецтва, як це передбачено в ст. 3 Директиви. Також доцільним буде в Законі про АСП перебачити положення, згідно з яким митці протягом певного строку мають право на отримання інформації від будь-якого професійного учасника ринку творів

мистецтва, яка може бути необхідною для забезпечення виплати роялті у зв'язку з перепродажем, як це передбачено ст. 9 Директиви.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, можна зробити такі висновки:

- Основними майновими правами, якими користуються автори творів образотворчого мистецтва є право на використання, а зокрема такі його складові як право на відтворення, право на публічний показ, права на перший продаж та подання своїх творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним вибором (інтернет право).

- Судова практика щодо захисту авторських прав митців, свідчить про те, що найчастіше в Україні порушується виключне право авторів творів образотворчого мистецтва на використання.

- Право доступу до творів образотворчого мистецтва є немайновим правом митця, яке не можна передавати і, тим більш, отримувати за це винагороду.

- Право слідування, яке передбачене в ст. 27 Закону про АСП, необхідно конкретизувати, враховуючи положення Директиви 2001/84/ЄС та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Також необхідно усунути розбіжності між ст. 27 Закону про АСП та ст. 448 ЦКУ щодо об'єктів права слідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#o115 (дата звернення: 30.11.2021).
2. Верейці О.В. Авторські повноваження з невідзначеною правовою природою. Право інтелектуальної власності. 2017. № 1. С. 174–182.
3. Геннадій Андрощук. «Справа Сальвадора Далі» і право слідування: роз'яснення директиви ЄС. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/sprava-salvadora-dali-i-pravosliduvannya-rozjasnennya-direktivi-es.html> (дата звернення: 03.11.2021).
4. Делия Липцик. Авторские и смежные права / пер. / пер. с фр.; предисловие М. Федотова. Москва.: ЛАДОМИР; Издательство ЮНЕСКО, 2002. 788 с.
5. Капіца Ю.М. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу: формування, інститути, напрями розвитку. Київ: Академперіодика, 2017. 664 с.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 03.11.2021).
7. Петряєв С.Ю, Когут Н.Д.. Особливості реалізації окремих авторських прав. Проблеми права інтелектуальної власності. 2019. № 4. С.242-248.
8. Самсін Р.І. Право слідування в авторському праві України та країн членів ЄС: автореф. дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 20 с.
9. Суд захистив права інтелектуальної власності художниці Мар'яни Копилової. URL: <https://court.gov.ua/archive/546129> (дата звернення: 03.11.2021).
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 04.12.2021).
11. Улітіна О. Директива 2001/84/ЄС (про право слідування): іноземний досвід. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 5. С. 5-10.
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 01.07.21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.12.2021).
13. Чурпіта Г. В. Авторське право на твори образотворчого мистецтва: автореф. дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.03. Харків, 2003. 22 с.
14. Штефан О.О. Деякі аспекти охорони прав на твори образотворчого та ужиткового мистецтва. Теорія та практика інтелектуальної власності. 2007. № 2. С. 27–31.
15. Штефан, О. Право слідування в Україні та інших країнах світу. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. № 5. С. 3-14.
16. Юлія Рацибарська. Художниця Євгенія Гапчинська «оголосила війну» порушникам авторських прав. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28384018.html> (дата звернення: 03.11.2021).
17. Case C-518/08: Fundación Gala-Salvador Dalí and Visual Entidad de Gestión de Artistas Plásticos (VEGAP) v. Société des auteurs dans les arts graphiques et plastiques (ADAGP) and Others. Judgment of the Court (Third Chamber) of 15 April 2010. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=81364&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3212103> (дата звернення: 01.12.2021).
18. Directive 2001/84/EC of the European Parliament and of the Council of 27 September 2001 on the resale right for the benefit of the author of an original work of art. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0084&from=EN> (дата звернення: 30.11.2021).